

Ivana JEŽIĆ, *Likovni poticaji i izazovi – metodika likovne kulture za rad s djecom s teškoćama*, Zagreb, Školska knjiga, 2022, 285 str.

Josip Sanko Rabar
sanko.rabar@gmail.com

Nedavno je izašao novi priručnik za likovnu kulturu i likovni rad s djecom, djelo povjesničarke umjetnosti, ali i profesorice likovne kulture i likovne terapeutkinje u Centru za autizam u Zagrebu, Ivane Ježić. Iako na knjizi piše da je godina objavljivanja 2022., bila je predstavljena na Interliberu 2023. godine i otada je prisutna u knjižarama.

Autorica ovoga priručnika Ivana Ježić rođena je u Zagrebu, maturirala na Klasičnoj gimnaziji te diplomirala povijest umjetnosti i arheologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nakon studija radila je privremeno kao knjižničarka na Filozofskome fakultetu, zatim u poduzeću »Rade Končar« kao inokorespondentica za njemački, a povremeno i za engleski, francuski i talijanski jezik, na zamjenama kao učiteljica likovne kulture u osnovnoj školi i nastavnica likovne umjetnosti u srednjoj školi, no najdulje kao učiteljica likovne kulture i likovna terapeutkinja u Centru za autizam u Zagrebu (1990. – 2016.). Nakon odlaska u mirovinu objavila je mnogo članaka i napisala ovu knjigu o likovnoj terapiji i njenoj primjeni u suvremenim kontekstima.

Priredila je 30-ak samostalnih izložaba likovnih radova učenika Centra za autizam. Održala je brojna predavanja i radionice za učitelje u Zagrebu i drugim gradovima. Već se više od tri desetljeća intenzivno posvećuje edukaciji kolegica i kolega koji izravno rade s djecom s teškoćama. Objavila je više od 30 opsežnih i bogato likovno ilustriranih stručnih članaka posvećenih širenju učiteljskih likovno-pedagoških i likovno-terapijskih iskustava. Pri tome često uzima za primjer Centar za autizam Zagreb, osnovnu školu s posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja, zbog priznanja, pohvala i nagrada koje svjedoče o inovativnosti i kreativnosti učenika s teškoćama.

Živi i radi u Zagrebu. Udana je i majka je troje odrasle djece te baka sedmero unučadi.

Osobno sam je upoznao davno, kao mlad profesor filozofije i sociologije, koji se želio upustiti u pisanje eseja o likovnoj umjetnosti. Tada su mi razgovori s njom toliko značili i toliko me potakli na proučavanje, doživljavanje i promi-

šljanje umjetnosti da sam joj posvetio svoju knjigu eseja *Veronikin rubac. Meditacije pred slikom* (1988.). Zato sam rado prihvatio mogućnost da u časopisu *Nova prisutnost* prikazem knjigu Ivane Ježić *Likovni poticaji i izazovi*, koja me je svojom sustavnošću, erudicijom i predanošću zadaći likovnoga pedagoga i terapeuta na nov način podsjetila na osobnu energiju i ljubav prema umjetnosti s kojom Ivana Ježić znade potaći druge oko sebe na razumijevanje umjetnosti, a, evo, i na likovni rad. U ovome priručniku mnogobrojni likovni radovi pokazuju da je i učenike s velikim teškoćama moguće ne samo poticati na likovno stvaralaštvo, nego ih osposobiti i za vrijedne rezultate.

U knjizi *Likovni poticaji i izazovi, metodika likovne kulture za rad s djecom s teškoćama*, autorica Ivana Ježić govori o likovnome radu s djecom koji se može provoditi u odgoju i obrazovanju, edukacijskoj rehabilitaciji, socijalnoj skrbi i zdravlju i pri terapijskim, komunikacijskim, kreativnim i rekreativnim likovnim aktivnostima. Priručnik Ivane Ježić u knjižnome izdanju ima 285 dvostupačnih stranica, a u digitalnim proširenjima (za koje postoji poveznica u svakome primjerku knjige) još toliko. Izlaganja su potkrijepljena velikim brojem ilustracija dječjih radova, vjerojatno više od njih tisuću. Likovni rad potiče kod djece primarno neverbalnu komunikaciju između učitelja i učenika, osobito učenika s teškoćama. Autorica je stekla bogato likovno iskustvo kao učiteljica u Centru za autizam u Zagrebu. Kod nje su osobito uočljivi velika erudicija i izuzetno bogato iskustvo u radu s djecom koja imaju dijagnostičiran poremećaj iz spektra autizma ili imaju intelektualnih ili drugih teškoća u razvoju. Sve su mnogobrojne ilustracije u ovom priručniku njihovi likovni radovi. Danas se za učenike s teškoćama primjenjuje strategija inkluzije u društvo i redovite školske programe, ali za to treba osigurati stručnjake za rad s takvom djecom i poučiti učitelje i nastavnike za djecu redovitoga razvoja kako raditi s djecom s autizmom ili drugim teškoćama. Stoga knjiga ima motto:

»Inkluzija nije strategija koja pomaže da se netko uklopi u postojeći sustav i društvene strukture: inkluzija treba te sustave i strukture tako preoblikovati da postanu bolji za svakoga. Inkluzija znači stvaranje boljeg svijeta za sve« (Diane Richler, *Inclusion International*).

Već se nekoliko desetljeća zamjećuje porast broja djece koja trebaju specifičan pristup, prilagođene metode i posebne postupke. Sva djeca imaju pravo na jednake uvjete školovanja. Zato se smatra da bi trebalo provoditi edukacijsku inkluziju koja bi trebala spriječiti isključivanje djece s teškoćama. Najvažnije je pritom upoznati svako dijete jer su djeca s teškoćama, čak i pri istoj dijagnozi i istoj dobi, međusobno vrlo različita.

Sadržaj ovoga priručnika podijeljen je u deset poglavlja: 1. Odgojno-obrazovni sustav u inkluzivnome društvu, 2. Što je najvažnije za djetetov napredak, 3. Primjereni pristupi i poticaji pri likovnim aktivnostima, 4. Edukacijsko-rehabilitacijski postupci kao poticaj na likovni rad, 5. Likovni jezik, 6. Vještina opažanja, 7. Kreativnost i stvaralaštvo djece s teškoćama kao izazov učiteljima,

8. Primjena likovne terapije u odgoju i obrazovanju, 9. Primjena likovnih aktivnosti u inkluzivnome odgojno-obrazovnome sustavu, 10. Složenost propitivanja o odgoju i obrazovanju djece s teškoćama.

Priručnik je namijenjen odgojiteljima, učiteljima i nastavnicima kao kvalificiranim osobama koje svakodnevno rade s djecom redovitoga razvoja, a treba ih upozoriti na neke osobitosti likovno-terapijskoga rada s djecom s teškoćama.

U ovome prikazu usredotočit ću se na prenošenje misli i pouka autorice Ivane Ježić, koje iznosi u svojoj knjizi.

Uvijek treba u likovnome radu poticati dijete da napravi vlastiti crtež, a izbjegavati bojanke i tuđe crteže. Bitna je i izgradnja povezanosti s prirodom i briga za zdravlje te poticanje osjećaja životne radosti. Zanimljivost, igra i radost privlače učenika na likovno stvaranje. Kad je riječ o likovnoj terapiji, neverbalan je iskaz na dječjim crtežima povjerljiv i stoga ga ne treba dati svima na uvid ili »tumačiti« crtež djetetu autoru crteža i drugoj djeci, kao ni roditeljima.

Likovni rad se može upotrijebiti i kao pomoć pri poučavanju drugih predmeta. Metoda učenja pomoću umjetnosti podupire kognitivni razvoj iako se ne temelji na intelektu, omogućuje rad na emocijama, potiče komunikaciju i socijalnu reakciju koja nije vezana isključivo za govor i verbalne sposobnosti, nego djeluje primjenom neverbalnih metoda komunikacije i olakšava usvajanje vještina i stjecanje znanja.

Potrebno je poznavati učenike u cjelini, s cijelim rasponom njihovih osobina, razumjeti ih kao osobe te steći njihovo povjerenje. Tek će se tada moći optimalno organizirati proces odgoja i obrazovanja primjeren svakom učeniku, njegovim sposobnostima i mogućnostima napretka. To mogu ostvariti samo učitelji, i to zahvaljujući svakodnevnim susretima, bliskosti s učenicima i sustavnim odgojno-obrazovnim nastojanjima.

Učenje o sadržajima može biti prioritet u odabiru likovnih zadataka. To se često postiže pomoću vizualnih predložaka kao poticaja za likovni rad. To mogu biti fotografije, ali i umjetnička djela, spomenici itd. koji služe kao posrednici u učenju. Za odabir su ključni učiteljevo znanje i mišljenje jer on bira predložak vodeći brigu o mnogim čimbenicima. Predložak prije svega mora biti izražajan i kvalitetan. Ni u jednom slučaju ne potičemo učenike da predložak imitiraju ili kopiraju, već im služi kao primjer za vježbu opažanja ili opću naobrazbu.

Učitelji potiču individualne razlike u likovnome izražavanju učenika, tako što omogućuju da svaki učenik svojim osobnim pristupom spontano i kreativno ostvari individualnu autentičnu izražajnost. Stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila jedini su primjerenom školovani za specifične postupke rada s djecom s teškoćama, najčešće u ustanovama s posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja, kao što je Centar za autizam u Zagrebu, u kojem je kao nastavnica likovne kulture poticajno djelovala autorica ovoga priručnika.

No, ona spominje i druge teškoće, osim autizma, kao što su sljepoća i slabovidnost, gluhoća, teškoće u kretanju, motorici, govoru i čitanju i slično. »Crtati bez olovke« mogu djeca s teškoćama vida, slijepa i slabovidna, pomoću komadića novina i ljepila, tako da je crte nakon sušenja moguće »vidjeti opipom« i poslije oslikati plohe između crta.

U edukacijskoj su inkluziji u sve oblike redovitoga odgoja i obrazovanja uključeni i učenici s teškoćama te je postalo potrebno da svi učitelji upoznaju osnovne rehabilitacijske i edukacijske postupke. Odgojno-obrazovni rad s djecom katkad nije moguće ni započeti prije negoli nastavnici usvoje temeljne vještine edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka, kao što su: fizičko vođenje, zajednički rad učenika s učiteljem, demonstracija, vođenje crtanja prema predlošku te kombinirani postupci, bilo pri individualnom radu s pojedinim djetetom ili pri radu sa skupinom. Suprotno uvriježenu mišljenju, djeca s teškoćama često se međusobno više razlikuju nego što se međusobno razlikuju njihovi prosječni vršnjaci urednoga razvoja.

Iako je primjena ovoga priručnika namijenjena uglavnom radu s djecom s teškoćama u osnovnoj školi, ali i drugdje, on se može upotrijebiti, bez obzira na dob korisnika, za osobe s poremećajima mentalnoga zdravlja zbog različitih uzroka, primjerice ovisnosti, teških bolesti i terminalnih stanja, rehabilitacije nakon moždanog udara ili prometne nesreće, žalovanja, pa tako i u domovima umirovljenika i pri palijativnoj skrbi i inače. Prikladan je i za cjelokupnu populaciju da potakne obogaćenje života likovnim aktivnostima, kreativnim likovnim izričajima i umjetničkim stvaralaštvom, kao oblikom cjeloživotnoga obrazovanja.

Priručnik obuhvaća likovne aktivnosti koje izravnim vježbama razvijaju vještine i sposobnosti učenika na način igre, zanimljive i primjerene sposobnostima i potrebama svakog djeteta posebice. Pomaže izradi likovno kvalitetnih djela. Primjenjuje edukacijsko-rehabilitacijske metode za rad s djecom za koju su potrebni specifični pristupi i potpora.

Ivana Ježić obrazlaže kako se učitelj prilagođava djetetu. Organizacija rada treba biti primjerena osobitostima djeteta. Likovni pedagog nikad ne smije doći u napast da crta na djetetovu papiru, da djetetu sugerira što i kako da radi, da nudi rješenje zadanog problema, da ispravlja i popravlja djetetov rad. On dijete uči likovnomu jeziku, ali onda djetetu svaki put ostavlja prostora za istraživanje i propitivanje. Pristup pojedinomu djetetu je individualan, prilagođen svakom pojedincu. To, dakako, jednako vrijedi i za djecu s teškoćama. Kontraproduktivni su postupci poput upozoravanja na pogriješke, pridavanje važnosti ispravljanju, naglašavanju uočenih negativnosti i slično.

Dijete s teškoćama smije i nekoliko tjedana vježbati isti element likovnog jezika ili istu likovnu tehniku radije nego da se iz sata u sat na brzinu susreće sa svime, dodirujući tek napreskokce poneki od mnogih likovnih problema.

Znatan dio priručnika posvećen je likovnomu jeziku: radu s bojama, teoriji boja i vrsti boja. Isto tako i drugim vrstama likovnoga jezika, kao što su točka, ploha, volumen i prostor; površina, tekstura i faktura. Kako se volumen prikazuje na plohi. Te osobito kompoziciji i raznolikim vrstama kompozicije. Piše i o statičnosti i dinamičnosti; dominaciji i subordinaciji; ravnoteži, proporciji i harmoniji; o vrstama kontrasta, planova i perspektiva.

Kvalitetne likovne radove načelno mogu jednako raditi učenici s teškoćama i učenici urednog razvoja jer kreativnost nije proporcionalna intelektualnim vještinama. Međutim, katkad se učenici s teškoćama mogu neverbalno izražavati zanimljivije, raznovrsnije i izražajnije nego velik dio populacije takozvanog urednoga razvoja, koji nema teškoća.

Likovne aktivnosti pružaju znatnu pomoć djetetovu cjelovitu razvoju. Djeci treba početi pričati i čitati pjesme i priče i s njima gledati knjige mnogo prije nego što progovore i prije nego počnu razumijevati smisao riječi, tako da osjete zvuk glasa, upiju melodiju rečenice materinskoga jezika. Tako ih treba učiti likovno se izražavati i prije nego što su naučili sve elemente likovnoga jezika. Ali potom ih treba naučiti i likovni jezik da se mogu potpunije izraziti.

Autorica piše i o vrijednosti likovnoga rada u vjerskome odgoju i obrazovanju, i to na primjeru kršćanske vjere. Različite sadržaje bitne za čovjeka i zajednicu izriču književnost, likovna, glazbena, dramska i plesna umjetnost, filozofija i religija. Pomoću njih čovjek od pamtivijeka do današnjih dana prilazi sebi samomu i svijetu uopće, jer svaka od njih na svoj način pomaže stvaranju, oblikovanju i definiranju bitnih životnih stavova. U sve kulture i civilizacije svijeta ugrađene su i religijske vrijednosti koje ljudima nude odgovore na pitanja o životu i smrti, sreći i patnji. Kršćanske su vrijednosti i svjetonazor usađeni u temelje zapadne civilizacije. Autorica je stoga za primjere likovnih radova djece s teškoćama uzela i niz radova s temama iz kršćanskoga nasljeđa kao što su navještenje, rođenje Isusovo, bijeg u Egipat, govor na gori, oživljavanje Lazara, posljednja večera, čak i Judin poljubac.

Vjera često ima bitnu ulogu u životu obitelji djece s teškoćama i životu te djece same. Tu su doživljaji tereta križa, osjećaji patnje među okrutnim ljudima, npr. u temi bičevanja Krista. Za djecu s teškoćama osobito su poticajni događaji ozdravljenja i iscjeljenja koji im mogu donijeti nadu da se njihovo stanje može popraviti, kao i smirenje da lakše podnesu svoju bolest, poremećaj ili invaliditet.

Ovisno o likovnim vještinama učenika i sadržajima koje obrađuju, učenici mogu likovnim radom pristupiti različitim temama uz prisjećanje, zamišljanje ili izmišljanje, također uz promatranje vizualnih predložaka, kao što su fotografije, crteži u knjigama ili reprodukcije umjetničkih djela. Ni u jednome slučaju ne treba poticati učenike da predložak imitiraju ili da kopiraju djelo koje im služi kao primjer za vježbu opažanja ili opće naobrazbe, nego ih ono treba nadahnuti i potaći na aktivan likovni rad.

Cijeli se ovaj priručnik bavi osobnim i socijalnim razvojem djece, koji uključuje odnos prema sebi i drugima te razvija osobne potencijale, radne navike, komunikacijske i izražajne sposobnosti, suradničke aktivnosti, uključenje u zajednicu i razvija kulturni i nacionalni identitet. Što se nauči u likovnome radu, katkad se možda i ne mora ponavljati verbalno u kontekstu predmetnih tema i sadržaja.

Sustavu je nužna reforma, i to »iznutra«, koja neće samo deklarativno govoriti o *djetetu u središtu*, a pritom omalovažavati učitelje i djecu, reforma koja neće uvoditi digitalnu tehnologiju i nastavu na daljinu kao »napredan oblik« nastave, a onda izgubiti iz vida *dijete u središtu* i cjelovit razvoj njegovih vještina i osobnosti.

Među djecom urednoga razvoja nerijetko se dogodi da je neko dijete posebno nadareno za likovni rad. No, to se može dogoditi i među djecom s teškoćama. Likovni radovi najbolje mogu posvjedočiti o važnosti uloge koju likovne aktivnosti mogu imati u životu djece s većim teškoćama, osobito kada su teškoće povezane s komunikacijom i mentalnim zdravljem.

Neka djeca s ograničenjima u verbalnome izražavanju jedino pomoću školovanja u likovnim aktivnostima mogu razviti izrazite sposobnosti zamišljanja, opažanja, predočavanja ili stvaranja, mogu ostvariti svoju iznimnu nadarenost i postići prepoznatljivu kreativnost. Možda će nekome tko smatra da su nespojive velike teškoće i nadarenost takve tvrdnje zvučati paradoksalno nevjerovatno, ali autorica ovoga priručnika svjedoči da su se kod neke djece s teškoćama otkrile, nakon napornoga sustavnoga rada, iznimne sposobnosti u likovnim aktivnostima. Likovnu uspješnost i izražajnu posebnost uočila su katkad i brojna likovna povjerenstva na mnogim izložbama i natječajima u Hrvatskoj i u inozemstvu, na kojima su i djeca s teškoćama dobivala nagrade i priznanja.

Tako su učenici Centra za autizam u Zagrebu, koje je poučavala Ivana Ježić, u konkurenciji učenika mnogobrojnih hrvatskih škola mnogo puta bili pohvaľeni i nagrađeni za iznimne likovne radove. Dobivali su nagrade i u Glasgowu, Madridu ili Maroku. No, ti nagrađeni učenici prošli su višegodišnje zahtjevno i sustavno likovno obrazovanje koje je ostavilo traga na njihovim samostalnim radovima. Ti su radovi napravljeni uz vodstvo likovnog pedagoga, baš kao i radovi nadarene djece urednoga razvoja u redovnim školama, ali bez nastavnikove intervencije u same radove, pa su autentični i originalni. Pohvale i nagrade učenicima s velikim teškoćama podupiru opravdanost zahtjeva da sva djeca trebaju proći sustavnu likovnu naobrazbu na koju imaju puno pravo.

Najgore što djeci s teškoćama možemo učiniti, smatra autorica, jest to da ih sažalijevamo ili pak osuđujemo zato što ne zadovoljavaju naša načelna očekivanja, jer je naš propust ako im ne omogućimo cjelovit razvoj i napredak u njihovim potencijalima u svim područjima u kojima im je razvoj i napredak moguć. A ako im posvetimo potrebnu pažnju i trud i pružimo njima najprimjereniji cjelovit odgoj i naobrazbu, pri čemu i likovni odgoj i rad imaju važnu ulogu,

potaći ćemo razvoj njihove osobnosti i kreativnosti, koji će nerijetko pokazati rezultate koji će nadmašivati očekivanja okoline i društva, a njima donijeti osjećaj ispunjenosti, zadovoljstva i afirmaciju u okolini i društvu. U ovoj knjizi bogato su likovno posvjedočeni redoviti, ali i takvi iznimni rezultati postignuti u radu s djecom s teškoćama.

Ovaj priručnik iz pera Ivane Ježić daje putokaz kako se to na području likovne kulture i terapije može postići i stoga je iznimno vrijedan prinos našoj likovnoj pedagogiji. On se može preporučiti svim učiteljicama i učiteljima, nastavnicama i nastavnicima koji se u odgoju i obrazovanju služe ili mogu poslužiti i likovnim radom, a osobito svima koji se u tome radu susreću i s djecom i mladim ljudima s autizmom ili drugim teškoćama. Ovaj priručnik moći će im biti od velike pomoći.